

УДК 504.54.062

В. Ю. НЕКОС, д-р геогр наук, проф., **Л. В. БАСКАКОВА**, ст. наук. співр.,
К. О. ПАСОЧНА, студ.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ЯКОСТІ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Екологічна якість рекреаційних ресурсів адміністративних районів Харківської області визначена за допомогою інтегрованого показника екологічної якості за сукупністю 12 показників. Встановлено, що найсприятливій екологічний стан мають території 11 районів Харківської області, серед яких Печенізький, Краснокутський та Вовчанський райони.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, екологічна якість, адміністративні райони, Харківська область

Экологическое качество рекреационных ресурсов административных районов Харьковской области определено посредством интегрированного показателя экологического качества по совокупности 12 показателей. Установлено, что благоприятное экологическое состояние имеют территории 11 районов Харьковской области, среди которых Печенежский, Краснокутский и Волчанский районы.

Ключевые слова: рекреационные ресурсы, экологическое качество, административные районы, Харьковская область

Ecological quality of recreation resources of administrative districts of the Kharkov region is definite by means the integrated index of ecological quality on an aggregate 12 indexes. It is set, that have the favourable ecological state the territory 11 districts of the Kharkov region, among which Pechenegsky, the Krasnokutsky and Volchansky districts.

Keywords: recreation resources, ecological quality, administrative districts, Kharkov region

Рекреація виявляється на конкретній території шляхом дії об'єктивних умов та суб'єктивних чинників, які забезпечують переваги її розвитку на цих територіях, щоб сприяти відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності. Розрізняють природні і соціально-економічні (або природні і культурно-історичні) ресурси рекреаційної діяльності.

Про потреби населення в організованих рекреаційних територіях, які б спеціалізувалися на окремих видах рекреаційної діяльності, почали говорити на початку 70-х років ХХ ст. На сьогодні рекреація постає як глобальне явище, що має стабільні темпи зростання, тому її вважають одним із найперспективніших напрямів суспільно-економічного розвитку. У зв'язку зі збільшенням попиту населення до оздоровлення проблеми розвитку та територіальної організації відпочинку населення набувають особливої актуальності. Велику роль у застосуванні рекреаційних ресурсів, основу яких складають оздоровчі ресурси, відіграє їх екологічна якість.

Мета – оцінка екологічної якості рекреаційних ресурсів території Харківської області.

Питанням оцінювання рекреаційних комплексів присвячені наукові праці Н. С. Мироненко, І. Т. Твердохлебова, Л. І. Мухіної, П. Г. Тищенко, В. П. Чижової, В. С. Преображенського, Н. Ю. Недашківської та інших. В останні роки набуло певної актуальності і вирішується в роботах [1-9]. Оцінка природних умов визначається особливостями соціально-економічного розвитку певної території, ступенем сприятливості еколого-географічної ситуації, у більшості публікацій оцінюється ступінь природних рекреаційних ресурсів для літнього відпочинку дорослих людей, де переважно враховуються такі параметри, як комфортність, ємність, доцільність. Поколюдна М. М. пропонує досліджувати рекреаційні ресурси за чотирма типами [3]: природні, природно-антропогенні, історико-культурні та інфраструктурні, де у загальну структуру рекреаційних ресурсів включено екологічний блок, що викликано сучасним станом навколишнього природного середовища та потребами споживачів рекреаційних послуг.

А згідно результатів соціологічних досліджень Царик Л., Чернюк Г. [1], 65 % відсотків населення надають перевагу відпочинку біля води; серед усіх видів відпочинку у води найбільшою перевагою користується

пляжно-купальний (до 80 % і більше від числа рекреантів). Гідромінеральні ресурси є бажаними для курортного лікування.

Розрахунки рекреаційного навантаження та абсолютної економічної оцінки рекреаційного потенціалу Харківської області [4, 5] вказують, що максимальний рекреаційний потенціал мають Зміївський, Дергачівський та Балаклійський райони, а найменший – Кегічівський, Первомайський та Близнюківський райони.

Харківська область має сприятливі природно-рекреаційні можливості для здійснення рекреаційної діяльності, з яких можна виділити помірно-континентальний м'який клімат, розгалужену річкову мережу та бальнеологічні курорти, мальовничі лісостепо-ві і степові ландшафти. За екологічною якістю більш комфортний період відпочинку триває від 120 до 130 діб припадаючи на літній період.

Головне місце в рекреаційних ресурсах займає річка Сіверський Донець, її притоки, Печенізьке та Червонооскільське водосховища. Найважливішими показниками при відпочинку, коли рекреант має оздоровитись, є чистота повітря та чистота водних об'єктів.

Екологічна якість рекреаційних ресурсів визначається як співвідношення природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів з нормативами, нормами, стандартами біологічної, хімічної, фізичної чистоти лісів, вод, атмосферного повітря, що сприяє відновленню та розвитку фізичних та духовних сил людини, її працездатності.

Екологічний стан навколишнього природного середовища визначається географічним розташуванням, кліматичними умовами, а також впливом на довкілля антропогенних факторів. При аналізі екологічної якості геосистем регіонального рівня (ландшафтних областей, провінцій, зон, країн, басейнів високих порядків, держави в цілому тощо) необхідні передусім показники узагальненого характеру, оскільки для таких територій інформацію за конкретними показниками антропогенних впливів зібрати вкрай важко та й не є необхідним, оскільки при такому аналізі увага зосереджується на з'ясуванні загальних закономірностей формування та змін екологічної ситуації під впливом основних груп антропогенних факторів. Тому при дослідженні Харківської області для визначення інтегрованого показника екологічної якості рекреаційних ресурсів, було запропоновано

12 параметрів, які були виділені з груп навантажень за М. Д. Гродзинським [9]:

- площа кожної територіальної одиниці (району) Харківської області;
- площа сільськогосподарських угідь;
- площа лісів;
- поверхневий стік;
- площі земель рекреаційного призначення;
- площа заповідних територій;
- кількість СДТ;
- кількість курортних ресурсів (санаторії та пансіонати з лікуванням, будинки та пансіонати відпочинку, дитячі оздоровчі табори);
- кількість історико-культурних об'єктів;
- пропускна спроможність автошляхів;
- кількість скидів забруднюючих речовин в поверхневі водойми;
- кількість промислових викидів в атмосферне повітря.

Площа територіальної одиниці обрано як показник похідної інформації про можливості реалізації будь якої діяльності на території району.

Площа під сільськогосподарськими угіддями. Сучасне сільське господарство перетворилося в потужний фактор впливу на навколишнє середовище – землю, повітря, воду та органічний світ. Сільське господарство Харківської області, яке має розповсюдження по всій території, перетворилося в потужний фактор впливу на навколишнє середовище – землю, повітря, воду та органічний світ. Природні екосистеми зазнають значних змін, порушуються встановлені в них взаємозв'язки біотичних і абіотичних факторів. Максимальна розораність, скорочення площ природних лук, розширення площ полів, зайнятих під монокультури, зниження екологічної мозаїки агроландшафтів внаслідок вирубування лісу, гаїв та інше призводять до знищення природних екологічних систем. Цей показник віднесено до групи, яка сприяє погіршенню екологічній якості рекреаційних ресурсів.

Площа лісів. Загальна площа лісів Харківської області становить 419,4 тис. га. Ліс виконує переважно екологічні функції і представляє рекреаційну (оздоровчу) цінність лісових масивів, захист ґрунтів від ерозії, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, регулювання водостоку, продукування кисню та ін. Лісові біогеоценози впливають на оточуюче середовище як біологічна система, виділяючи в зовнішнє середовище речовину та енергію в процесі фотосинтезу, дихання, транспірації та ін.,

відбивають і поглинають сонячну радіацію, затримують частину атмосферних опадів, конденсують водяну пару, затримують пил, переводять поверхневий стік у внутрігрунтовий та ін. Важливим фактором, що обумовлює лікувально-оздоровчі функції лісів, є їх фітонцидність. Ступінь фітонцидності досягає максимуму у весняно-літні місяці, особливо в період цвітіння і активного росту рослин.

Ліси області розташовані переважно фрагментарними ділянками більшої чи меншої площі. Лісистість області займає 15 місце по Україні, і цей показник залишається нижчим від оптимального рівня, а в окремих південних районах (Лозівський, Сахновщинський, Близнюківський, Барвінківський) області є дуже низьким – у 1,5-2 рази нижче від оптимального. Згідно з існуючим поділом лісового фонду усі ліси Харківської області віднесено до I групи, що свідчить про їх високе еколого-захисне, соціальне і рекреаційно-оздоровче значення. Найбільша доля лісистості припадає на території Зміївського, Ізюмського районів, а найменша – Кегічівського, Сахновщинського, Близнюківського районів. Показник віднесено до групи, яка сприяє поліпшенню екологічній якості рекреаційних ресурсів.

Поверхневий стік. На території Харківської області протікають 867 річок, з них 172 річки більше 10 км (в тому числі 6 річок середніх і одна велика – Сіверський Донець), розташовано 57 водосховищ, 2538 ставків, де зарегульовано 1735,85 млн.м³ води, а також 583 озера [9]. Харківська область є однією з найбільших областей України по території та населенню, і в той же час має надзвичайно низьку забезпеченість водними ресурсами (1,8% від загальної кількості водних ресурсів України) та посідає 24 місце серед областей України.

Найкрупніші водні об'єкти області - це водосховища, їх налічується більш 50, найбільші з них Червонооскільське на річці Оскіл, Печенізьке на річці Сіверський Донець, Краснопавлівське. Печенізьке водосховище вирішило проблему забезпечення м. Харкова питною водою. До того ж на його берегах у районі селища Старий Салтів з'явилася дуже популярна в харків'ян зона відпочинку. Територія навколо водосховищ є важливим рекреаційним районом. На їх берегах побудовані будинки відпочинку, туристичні бази, дитячі оздоровчі табори, пансіонати, спортивні бази. У літній день на водосховищах можна побачити яхти, регати,

вітрила віндсерфінга, водні велосипеди.

Цей показник дуже важливий, тому що це є показником найбільшої привабливості для рекреанта. Найбільшу площу під водою мають наступні райони: Печенізький, Борівський, а найменшу – Богодухівський, Сахновщинський, Богодухівський.

Показник віднесено до групи, яка сприяє поліпшенню екологічній якості рекреаційних ресурсів.

Площі земель рекреаційного призначення. Загальна площа земель рекреаційного призначення складає 3504,02 га [10]. Найбільший відсоток земель рекреаційного призначення у Великобурлуцькому, Дергачівському, Зміївському та Харківському районах. Всього на території області налічується 8 рекреаційних зон загальною площею 443,2 тис. га. Рекреаційні території (санаторно-курортні зони та рекреаційні парки) в межах Харківської області розташовані головним чином уздовж водних об'єктів (Сіверський Донець, Печенізьке та Червонооскільське водосховища) та поруч з лісовими масивами. Значні за площею рекреаційні зони розташовані також у Богодухівському і Краснокутському районах уздовж річки Мерло та навколо м. Харкова.

Показник віднесено до групи, яка сприяє поліпшенню екологічній якості рекреаційних ресурсів.

Площа заповідних територій. Природно-заповідний фонд Харківської області складають природні комплекси та штучно створені об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, рекреаційну, естетичну цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генфонду рослинного і тваринного світу, збереження біорізноманіття.

Природно-заповідний фонд області охороняється як національне надбання і перебуває під особливою охороною. Станом на 01.01.08 природно-заповідний фонд області налічує 223 території і об'єкти загальною площею 57509,02 га, в тому числі 11 об'єктів загальнодержавного значення площею 15609,4га. Відсоток заповідності становить 1,83 від загальної площі Харківщини [10]. Розміщення заповідних територій в районах області є нерівномірним, відсоток заповідності становить від 23,14% в Печенізькому районі до 0,03% в Шевченківському районі.

Природні території та об'єкти:

- Регіональні ландшафтні парки;
- Заказники загальнодержавного значення та місцевого значення: ландшафтні, лісові,

Таблиця

Рекреаційне зонування Харківської області [11]

Рекреаційна зона	Площа, тис. га	Ландшафтно-природна характеристика
Сіверськодонецька регіональна система		
Харківська	140,8	Басейни річок Уди та Лопань з лісовими масивами на прирічкових схилах правого та лівого берегів
Печенізька	63,2	Долина Печенізького водосховища з лісовими масивами на схилах правого та лівого берегів
Ізюмська	61,6	Долина річки Сіверський Донець з дібровними лісами на правому березі, заплавними луками та сосновими борами на піщаних борових терасах
Зміївська	40,0	Долина річки Сіверський Донець з дібровними лісами на правому березі, заплавними луками та сосновими борами на піщаних борових терасах
Червонооскільська	40,0	Уздовж долини річки Оскіл та Червонооскільського водосховища. Нагірна діброва та соснові бори на лівобережній боровій терасі
Чугуївська	22,4	Долина річки Сіверський Донець з дібровними лісами на правому березі, заплавними луками та сосновими борами на піщаних борових терасах
Балаклійська	20,8	Долина річки Сіверський Донець з дібровними лісами на правому березі, заплавними луками та сосновими борами на піщаних борових терасах
Придніпровська регіональна рекреаційна система		
Краснокутська	54,4	Уздовж річкових долин річок Мерла та Мерчик зі силовими та вододільними дібровами, заплавними та силовими луками, сосновими борами на боровій терасі лівого берега

ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, гідрологічні, загальногеологічні;

- Пам'ятки природи місцевого значення: комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні;

- Заповідні урочища.

Штучно створені об'єкти загальнодержавного та місцевого значення: ботанічний сад; зоологічний парк; дендрологічні парки; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Даний показник віднесено до групи, яка сприяє поліпшенню екологічної якості рекреаційних ресурсів.

Об'єкти, які сприяють розвитку рекреаційної діяльності. До цих об'єктів відносимо:

- садово дачні товариства;
- санаторії та пансіонати з лікуванням, будинки та пансіонати відпочинку, дитячі оздоровчі табори;
- історико – культурні об'єкти.

Відповідно до ст.35 «Земельного кодексу України» до земель загального користування садовницького товариства належать земельні

ділянки, зайняті захисними смугами, дорогами, проїздами, будівлями і спорудами та іншими об'єктами загального користування. Використання земельних ділянок садовницьких товариств здійснюється відповідно до закону та статутів цих товариств.

Найбільша частка садово-дачних товариств приходить на Харківський район де налічується 399 садово-дачних ділянок, що становить 48 % від загальної кількості. Найменша частка приходить (від 3 до 10) на Близнюківський, Великобурлуцький, Дворічанський, Коломацький, Краснокутський, Нововодолазький. Також на територіях таких районів як Борівський, Зачепилівський, Кегичівський, Сахновщинський, Шевченківський садово дачні ділянки незареєстровані.

Даний показник віднесено до групи, яка сприяє поліпшенню екологічної якості рекреаційних ресурсів.

Кількість курортних ресурсів (санаторії та пансіонати з лікуванням, будинки та пансіонати відпочинку, дитячі оздоровчі табори).

Санаторно-курортні зони та рекреаційні парки в межах Харківської області розташовані головним чином уздовж водних об'єктів (Сіверський Донець, Печенізьке та Червонооскільське водосховища) та поруч з лісовими масивами. Значні за площею місця розташування санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, будинків та пансіонатів відпочинку, дитячих оздоровчих таборів розташовані також у Великобурлуцькому, Лозівському, Богодухівському та Харківському районах (навколо м. Харкова). Серед здравниць Харківщини заслуженою славою не тільки в області, але і за її межами користуються бальнеологічні курорти „Березовські мінеральні води”, „Рай-Оленівка” і „Ялинка”. Їх основне багатство – мінеральна вода. Цей показник відноситься до групи, яка сприяє розвитку рекреаційної діяльності, та немає негативно впливу на екологічний стан рекреаційних ресурсів.

Кількість історико – культурних об'єктів. Діяльність, пов'язана з відновленням фізичних і духовних сил людини, – рекреація включає в себе не тільки оздоровлюючий, лікувальний (курортологічний) і спортивний (рибальсько-польовальний, туристичний), але і пізнавальний відпочинок щодо об'єктів природного і культурного середовища.

В комплексі рекреаційних ресурсів особливе місце займають розміщені в містах та селах культурно-історичні ресурси, що є залишками минулих епох суспільного розвитку. Вони служать передумовою для організації культурно-пізнавальних видів рекреаційних занять і на цій основі оптимізують рекреаційну діяльність в цілому, виконуючи досить серйозні виховні функції. Утворені культурно-історичними об'єктами простори в певній мірі визначають локалізацію рекреаційних потоків і напрями екскурсійних маршрутів.

Серед культурно-історичних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії і культури, які відрізняються найбільшою привабливістю і на цій основі служать головним засобом задоволення потреб пізнавально-культурної рекреації. В залежності від основних ознак пам'ятки історії і культури поділяються на п'ять основних видів: історії, археології, містобудування та архітектури, мистецтва, документальні пам'ятки. Археологічні пам'ятки – це кургани, залишки давніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, доріг, древні місця захоронень, наскельні зображення, старовинні предмети, ділянки

історичного культурного шару давніх населених пунктів.

Вперше територія Харківщини була заселена у VII ст. до н. е., також знаходять поселення скіфського періоду, про це свідчать знайдені на території Харківщини скіфські «кам'яні баби». Поблизу села Верхній Салтів, на крутому правому березі Сіверського Дінця, розташоване велике городище. В кількох кілометрах на північ від цього городища в 1900 році молодий вчитель В. А. Бабенко відкрив стародавній могильник з похованнями небіжчиків у могилах-катакомбах. Від салтівського могильника походить назва археологічної культури - Салтівської. Вона була поширена по течіях річок Сіверського Дінця і Дону, а також в Приазов'ї і на Північному Кавказі у 8-10 віках нашої ери. Більшість поховань Салтівського могильника належить племенам аланів, а характер їх свідчить про розклад первіснообщинного ладу.

З кінця X ст. значна частина Харківщини входила до складу давньоруської держави. Найвизначнішою археологічною пам'яткою цього часу є Донецьке городище – літописне місто Донець, яке було сторожовим форпостом слов'ян у боротьбі проти кочових племен.

Поблизу Ізюма історики знайшли місто розгрому половців руськими дружинами на чолі з Володимиром Мономахом навесні 1111 року, а весною 1185 року біля Ізюму розташував свій табір князь Ігор під час походу проти половців.

Місця пов'язані з життям та діяльністю видатних осіб. На Харківщині жили та творили відомі діячі культури, науки, а також державні, політичні та військові діячі: видатний український філософ і письменник Г. С. Сковорода (с. Гусинці, Бабаї та Пан-Іванівці (нині Сковородинівка); вчений, громадський діяч і ініціатор заснування Харківського університету В. Н. Каразін (с. Кручик на Богодухівщині); в с.і Основі, жив і працював український письменник Г. Ф. Квітка-Основ'яненко; в м. Чугуєві народився великий художник І. Ю. Рєпін; в Ізюмі народився видатний український художник-реаліст С. І. Васильківський. Село Олександрівка в Красноградському районі – місце перебування великого російського композитора П. І. Чайковського. Місто Валки батьківщина визначного математика А. Ф. Павловського, та українського письменника Петро Панченко. Ілля Мечников, видатний біолог, народився у с. Іванівні Куп'янського району. В с. Пархомовці, на Краснокутчині, народи-

вся один з перших російських авіаконструкторів і льотчиків С. В. Гризодубов. Богодухів - батьківщина українського кінорежисера В. І. Івченко [11].

За комплексною оцінкою історико-архітектурного потенціалу Харківська область нараховує 653 пам'ятки культури, в тому числі фортифікаційної – 18, культової – 65, житлової – 410, громадської – 121, виробничої – 31, садово-паркової – 4, малих форм – 4. Хронологічний діапазон пам'яток архітектури на території області XVIII – XX ст. З пам'яток садово-паркового мистецтва можна виділити Старомерчицький парк (Валківський район), Шарівський парк (Богодухівський район), Наталієвський парк (Краснокутський район); а також Володимирівку, Краснокутськ, Пархомівку (Краснокутський район) та інші [11]. Цей показник відноситься до групи, яка сприяє розвитку рекреаційної діяльності.

Пропускна спроможність автошляхів в кожній територіальній одиниці області. Особливе місце серед джерел забруднення атмосферного повітря посідає автотранспорт різних форм власності, на який припадає близько 46% загальних викидів в атмосферу Харківської області [11]. Основною причиною інтенсивного забруднення атмосфери автотранспортом є головним чином, експлуатація технічно застарілого автомобільного парку (по деяким оцінкам до 80%), низька якість паливно-мастильних матеріалів, аварійний стан шляхів, зменшення кількості контрольно-регулювальних пунктів на підприємствах, невідпрацьовані режими швидкостей дорожнього руху, особливо в містах.

Через Харківську область проходять кілька важливих автотранспортних магістралей потужними потоками автомобілів. Особливе значення відіграють дві з них: Київ – Харків – Ростов (ця магістраль перетинає Коломацький, Валківський, Харківський, Чугуївський, Балаклійський, Ізюмський райони) та Москва – Харків – Сімферополь (ця магістраль перетинає Дергачівський, Харківський, Нововодолажський, Красноградський та Зачепилівський райони). Слід зазначити що саме ці траси пролягають вздовж річок та лісів, що є компонентами привабливості відпочиваючих. По цих автотрасах протягом доби проїздить найбільша кількість одиниць автотранспорту, що і є значним джерелом забруднення атмосферного повітря за рахунок викидів токсичних речовин з відпрацьованими газами автомобілів (CO , C_xH_y ,

NO_x , SO), продуктів зносу шин, нафтопродуктів, експлуатаційної рідини, зношених деталей й агрегатів, включаючи шини, акумулятори. Цей показник віднесено до групи, яка сприяє погіршенню екологічній якості рекреаційних ресурсів.

Кількість скидів забруднюючих речовин в поверхневі водойми Харківської області. Водні ресурси виступають одним з важливіших факторів при формуванні зон рекреації. Тому дуже важливо виявити на території області екологічно якісні водні об'єкти. Влітку зони масового накопичення рекреантів знаходяться саме біля водоймищ.

Значний негативний вплив на стан поверхневих водойм здійснює поверхневий стік з територій населених пунктів, сільськогосподарських угідь, підприємств, установ та організацій різної форми власності. Стічні води формують в природних водних системах зони забруднення, які характеризуються широким спектром забруднюючих елементів, і найбільше їх накопичення відбувається в донних відкладах. До ведучих елементів забруднення донних відкладів відносяться Hg , Zn , Cd , Pb . Стічні води мають значний вплив на формування хімічного складу природних вод. Для багатьох видів промисловості характерна наявність широких комплексів хімічних елементів у стічних водах.

Найбільшу кількість скидів забруднюючих речовин у поверхневі водойми області здійснює м. Харків, де провідними джерелами забруднення виступають міські очисні споруди – КБО „Диканівський” та КБО „Безлюдівський”. На другому місці з великим відривом знаходиться Зміївський район ($0,574 \text{ км}^3$ води), де провідним забруднювачем виступає Зміївська ТЕС. З інших районів виділяються Чугуївський (з містом Чугуїв), Балаклійський, Куп'янський (з містом Куп'янськ, селищами міського типу Куп'янськ-Вузловий та Ківшарівка), Ізюмський (з містом Ізюм), Первомайський (з містом Первомайський), Лозівський (з містом Лозова та селищем міського типу Панютиним), де провідними забруднювачами виступають комунальні очисні споруди (слід мати на увазі, що вони очищають також стічні води місцевих підприємств) [10]. Показник віднесено до групи, яка сприяє погіршенню екологічній якості рекреаційних ресурсів.

Кількість промислових викидів в атмосферне повітря Харківської області. Основна частка викидів забруднюючих речовин (пилю, SO_2 , CO_2 , NO_2 , сажі, фенолу, NH_4 ,

бензопірену, нікелю, цинку, свинцю, марганцю, залізу, кадмію) попадає в атмосферне повітря завдяки промисловим підприємствам, тим самим погіршуючи екологічний стан рекреаційних ресурсів області. На території Харківської області діють біля 850 промислових підприємств, які значно впливають на екологічний стан атмосферного повітря та поверхневих вод.

Основна частка промислових підприємств (326 об'єктів) сконцентрована у межах міста Харків. На території таких районів Харківської області як: Балаклійський, Вовчанський, Дергачівський, Куп'янський, Лозівський та Харківський райони – на кожному з них знаходиться близько 20 промислових підприємств [10]. В інших районах області значних промислових об'єктів значно менше, проте один з них – Зміївська ТЕС – дає викидів більше, ніж усі інші джерела забруднення Харківської області разом [10].

Територіальний розподіл промислових викидів в атмосферне повітря у межах Харківської області розподіляється надзвичайно нерівномірно. Основним джерелом забруднення атмосферного повітря в Харківській області залишається Зміївська ТЕС, а це близько 80 % всіх викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря Харківської області. Саме на території Зміївського району виділяються наймальовничі рекреаційні ресурси, такі як «Коробів хутір», «Гомольшанські ліси». Цей показник віднесено до групи, яка сприяє погіршенню екологічної якості рекреаційних ресурсів.

Згідно методики згортки показників, яка заснована за принципом багатомірного шкалювання та здійснює відносну оцінку екологічної якості рекреації адміністративних районів через визначення інтегрованого показника оцінки стану територій, що досліджуються як [12]

$$E = \sum_{j=1}^l \beta_j \gamma_j$$

де β_j – вагомість j групи показників, що визначається методом експертної оцінки; γ_j – частинна оцінка кожної групи показників, яка визначається через коефіцієнт варіації i – го нормованого параметра j – ї групи показників. Результати розрахунків інтегрова-

ного показника за сукупністю наведених параметрів представлені в табл.2.

За допомогою t – критерію визначено шкалу оцінки екологічної якості територій адміністративних районів Харківської області і проведено їх ранжування (табл.3). Таким чином, можна зробити висновки, що найбільш *сприятливий стан* для відпочинку в Харківській області має Барвінківський район. Цей район характеризується показниками, які сприяють формуванню екологічної якості рекреаційних ресурсів вище середніх, та має практично незначні показники по забрудненню.

Добрим станом виділяються такі райони як Кегечівський та Близнюківський. Райони мають за показником, що сприяє розвитку рекреаційної діяльності, досить високі значення, та досить низькі значення показників, що погіршують екологічний стан рекреаційних ресурсів.

Задовільним станом було виділено такі райони: Зачепилівський, Сахновщинський, Дворічанський, Первомайський, Ізюмський, Великобурлуцький, Печенізький. Ці райони мають вище середніх значення показників за сприятливими умовами, але це складає лише 1/3 від загальної оцінки, тоді як 2/3 частини оцінки дають несприятливі показники бо мають досить вище за середніх значення.

За *недостатньо задовільним станом* виділяються такі райони як Балаклійський, Коломацький, Чугуївський, Нововодолазький, Богодухівський, Шевченківський, Борівський, Краснокутський, Зміївський, Лозівський, Куп'янський, Золочівський, Вовчанський. Основна частка цих районів має високі значення показників по викидам, скидам, пропускнуою спроможністю автошляхів та розораністю земель. Але завдяки значенням показників заповідності, лісистості, щорічному стоку та ін. ці райони не попадають в ранг з задовільним станом. А такі райони, як Зміївський та Балаклійський виділяються ще й показником рекреаційного навантаження [4].

Красноградський, Харківський, Дергачівський, Валківський райони припадають на ранг з *незадовільним станом*. З цих районів можна виділити Валківський, який не має надто високих показників, які погано впливають на екологічну якість району, але він також має досить низькі показники які поліпшують екологічний стан рекреаційних ресурсів тому від і попав в незадовільний стан. Красноградський, Харківський, Дергачівський райони мають надто високі значен-

ня показників по забрудненню, наприклад Красноградський з помітним відривом є лідером з пропускної спроможності автотран-

спорту, та досить високими показниками викидів, Харківський та Дергачівський райони мають перевищені значення скидів, викидів.

Таблиця 2

Екологічна якість рекреаційних ресурсів Харківської області

Райони	Показник сприятливих умов	Показник несприятливих умов	Інтегрований показник
Балаклійський	0,078	0,037	0,051
Барвінківський	0,025	0,883	0,597
Близнюківський	0,022	0,342	0,235
Богодухівський	0,044	0,074	0,064
Борівський	0,041	0,116	0,091
Валківський	0,046	0,049	0,048
Великобурлуцький	0,306	0,124	0,185
Вовчанський	0,070	0,152	0,125
Дворічанський	0,05	0,226	0,167
Дергачівський	0,098	0,020	0,046
Зачепилівський	0,034	0,175	0,128
Зміївський	0,197	0,058	0,105
Золочівський	0,040	0,167	0,125
Ізюмський	0,089	0,228	0,182
Кегичівський	0,022	0,305	0,210
Коломацький	0,041	0,056	0,051
Красноградський	0,028	0,022	0,024
Краснокутський	0,062	0,123	0,105
Куп`янський	0,051	0,161	0,124
Лозівський	0,021	0,164	0,116
Нововодолазький	0,044	0,072	0,063
Первомайський	0,044	0,235	0,172
Печенізький	0,335	0,112	0,186
Сахновщинський	0,018	0,231	0,159
Харківський	0,067	0,018	0,035
Чугуївський	0,137	0,021	0,059
Шевченківський	0,027	0,1225	0,091

Висновки. За процентним відношенням Харківська область має 3,7 % з сприятливим, 7,4 % – з добрим, 25,9 % – з задовільним, 48, 2 % – з недостатньо задовільним, 14,8 % з незадовільним станом екологічної якості рекреаційних ресурсів.

Пропонується до покращення екологічної якості рекреаційних ресурсів Харківської області зменшити негативний вплив антропогенної діяльності в тому числі через вдосконалення екологічного законодавства та застосування інноваційних технологій у

Таблиця 3

Ранжування рекреаційних ресурсів за інтегрованим показником екологічної якості

Інтегрований показник	Стан	Райони
<0,05	незадовільний	Красноградський, Харківський, Дергачівський, Валківський
від 0,05 до 0,125	Не достатньо задовільний	Балаклійський, Коломацький, Чугуївський, Нововодолазький, Богодухівський, Шевченківський, Борівський, Краснокутський, Зміївський, Лозівський, Куп'янський, Золочівський, Вовчанський
від 0,125 до 0,2	задовільний	Зачепилівський, Сахновщинський, Дворічанський, Первомайський, Ізюмський, Великобурлуцький, Печенізький
від 0,2 до 0,225	добрий	Близнюківський, Кегичівський
> 0,225	сприятливий	Барвінківський

виробництві, проводити заходи по відтворенню лісів рекреаційного призначення, утворення мережі рекреаційних закладів світового рівня особливо у Ізюмському, Балаклійському, Краснокутському, Вовчанському та Печенізькому районах Харківської області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Царик Л. Природні рекреаційні ресурси. Методи оцінки й аналізу / Л.Царик, Г. Чернюк – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188 с.
2. Ван Цін Шен Теоретичні та методологічні аспекти рекреаційної географії: сучасний підхід / Ван Цін Шен, О. Т. Топчієв // Український географічний журнал – №1, 2003 – С.45-49.
3. Покоłodна М. М. Рекреаційні ресурси Харківської області, їх географічна характеристика та раціональне використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. / М. М. Покоłodна – Симферопіль, 2003. – 20 с.
4. Солоха М. О. Рекреаційний потенціал Харківської області / М. О. Солоха // Людина і довкілля. Проблеми неоекології. – 2005. – Вип. 7. – С. 74-77.
5. Солоха М. О. Природно-ресурсний потенціал Харківської області. Оцінка, управління, прогноз на основі геоінформаційних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.11 «Конструктивна географія і раціональне

використання природних ресурсів» / М. О. Солоха. – Х., 2006. – 20с.

6. Некос В. Ю. Нові нетрадиційні типи рекреаційних ресурсів / В. Ю. Некос, Л. В.Баскакова, Н. Л. Ричак / Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 758. Сер. Екологія. – Харків: ХНУ, Видавничий центр. 2007. – С.92-96.

7. Некос В. Ю. Методологічний підхід до дослідження нетрадиційних рекреаційних об'єктів / В. Ю.Некос, Л. В. Баскакова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 801. Сер. Екологія – 2008. – С. 15-20.

8. Некос В. Ю. Функціонування нетрадиційних рекреаційних об'єктів на території Харківської області / В. Ю. Некос, Л. В. Баскакова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 849. Сер. Екологія – 2009. – С. 68-73.

9. Гродзинський М. Д. Методи геоєкологічних досліджень / М. Д. Гродзинський, П. Г. Шищенко – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – 263 с.

10. Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Харківській області. – Х., 2007. – 263 с.

11. Екологічний атлас Харківської області / Є. Л. Макаровський, О. В. Соловійов, Г. Д.Коваленко та ін. – Х.: УкрНДІЕП, 2005. – 80 с.

12. Баскакова Л. В. Екологічний аналіз території / Л. В. Баскакова // Захист довкілля від антропогенного навантаження. – Харків – Кременчук: ПП ШВИДКА. – Вип. 11(13). – 2005. – С. 47-55.

Надійшла до редколегії 29.04.2010